

Sociální vztahy ve stáří

A. Pokorná, R. Blažková

ÚVOD

„Kdo déle žije, ztrácí přítele za přítelem... Stoletý má kolem sebe jen někoho příbuzného anebo placenou služebnou osobu, která nejednou ze svého starce šašky si tropí... Po stránce společenské se tedy stoletý člověk as málokdy má dobře. Zbývají mu jen upomínky na lepší časy.“

Tato slova napsal již počátkem 20. století jeden ze zakladatelů novodobé české medicíny, profesor Josef Thomayer⁽¹⁾. Stáří s sebou přináší celou řadu životních změn, jako například odchod do důchodu, změnu finanční situace, nemoc, zvyšování závislosti na okolí, ovdovělost a další, které se významně odrážejí ve změně sociálních vztahů. Samozřejmě je nutno akcentovat potřebu interindividuálního hodnocení, ale v obecném kontextu jsou výše uvedené fenomény běžnými součástmi období stáří.

Kvalitní sociální síť tvořená rodinou, přáteli, sousedy a dalšími osobami je důležitým zdrojem poskytování sociální podpory seniorům. To znamená nejen pomoci v základních denních činnostech jako například osobní péči, pomoci v domácnosti a s nákupy, ale i podporu materiální (finanční pomoci, dárky), kognitivní (rady, informace), pomoci při sociálním začlenění, stejně jako podporu emocionální, jako je útěcha, empatie, posílení sebedůvěry, projevy lásky a porozumění. Naopak absence nebo nekvalitní sociální vztahy spojené s involuční křehkostí, klesající obranyschopností

seniora, mohou být zdrojem negativních emocí, napětí, konfliktů, věkové diskriminace a narůstajícího pocitu osamělosti a sociální izolace. Sociální vztahy jsou nezbytnou a důležitou součástí plnohodnotného života každého lidského jedince. Seniors, u nichž je vzájemná podmíněnost zdravotní a sociální situace zvláště výrazně poklesem jejich biologických i sociálních možností a schopností, považujeme v této souvislosti za značně ohroženou část populace.

Stárnutí je specifický, nevratný a neopakovatelný biologický proces⁽²⁾. Dosáhnout vysokého věku přestalo být v dnešní době výsadou několika šťastných. Ještě nikdy v historii lidstva se tolik lidí nedožilo vlastního stáří, tedy 80 nebo dokonce 90 let. Také Česká republika následuje tyto populační trendy a v prodlužování střední délky života je na čelném místě všech postkomunistických zemí⁽³⁾.

V důsledku stáří dochází ke ztrátě některých sociálních dovedností a kompetencí a tato skutečnost vyžaduje osvojení si nových způsobů chování a sociálních dovedností, které jsou za daných okolností potřebné a účelné. Ne vždy jsou však sami seniori schopni vyhovět osobním potřebám a už vůbec ne potřebám a požadavkům majoritní společnosti. Svou roli zde sehrává aktuální fyzický a psychický stav a mnohé jiné determinanty. V důsledku pocitu selhání či reálné nepotřebnosti sociálního zázemí a kontaktů, se senior více či méně dobrovolně může dostávat na okraj zájmu, je izolován a osamělý.

SOUHRN

Příspěvek se zabývá problematikou sociálních vztahů ve stáří a faktorů s nimi souvisejících, a to u seniorů žijících v domovech pro seniory a seniorů žijících mimo instituci. Hodnotí především význam rodiny, chybějící druh opory a některé z psychosociálních potřeb seniorů. Dále zjišťuje významné determinanty osamělosti i její vliv na plnohodnotnost stáří. Empirické šetření bylo provedeno pomocí dotazníkové anonymní ankety a je zaměřeno na analýzu a komparaci výsledků získaných průzkumným šetřením ve výzkumném vzor-

ku seniorů žijících v instituci a seniorů žijících v přirozeném sociálním prostředí (v domácnosti s rodinou, partnerem či samostatně). Z výsledků šetření vyplývá, že místo pobytu seniora (v domácnosti či instituci sociální péče) významně determinuje náhled na sociální vztahy ve stáří a že existují statisticky významné rozdíly při hodnocení činitelů ovlivňujících sociální vztahy ve stáří v obou sledovaných skupinách seniorů.

KLÍČOVÁ SLOVA

stárnutí a stáří – sociální vztahy – rodina ve stáří – opora ve stáří – osamělost

SUMMARY

Social relationships in old age. The article is focused on the social relationships of elderly people during the old age and determiners which are in relation to social relationship of old people living in the nursing homes and in natural home environment. There is evaluated meaning of the family, missing kind of support and some of specific needs of seniors. There are investigated important determiners of loneliness and the influence of loneliness on the valueableness of growing old. The survey is focused on the analysis and comparison of the results

data from questionnaire anonymous inquiry among the elderly from nursing homes and natural home services. The outcomes of the survey showed the difference between the social relationship assessment and evaluation from the senior's perspective in relation to the place of living.

KEY WORDS

Ageing – old age – social relationship – family in old age – support during the old age – loneliness

CÍLE STUDIE

Hlavním cílem našeho šetření bylo zmapování rozdílů v sociálních vztazích, faktorech, které je ovlivňují, a možných důsledcích jejich kvality na celkovou kvalitu života u dvou skupin respondentů nad 65 let (seniorů žijících v institucionálním zařízení a seniorů žijících v přirozeném sociálním prostředí – v domácnosti samostatně, s partnerem či rodinou). Dále jsme se zaměřili na zmapování determinant ovlivňujících pocit osamělosti u výzkumné skupiny respondentů. Osamělost je veřejností často vnímána jako jeden ze závažných negativních aspektů stáří, ale přesto jí, podle našeho názoru, není v obecném kontextu věnována dostatečná pozornost. V posledním stanoveném cíli jsme se pokusili vymezit vliv pocitu osamělosti u seniorů na subjektivní hodnocení stáří jako spokojeného (plnohodnotného) období života.

SOUBOR

Soubor vzorku výzkumné populace byl tvořen dvěma skupinami seniorů – žijícími v instituci a žijícími v přirozeném sociálním prostředí – v domácnosti samostatně, s partnerem či rodinou. Kritériem pro výběr respondentů byl věk 65 a více let, ale také schopnost a ochota seniorů odpovědět na jednotlivé položky. Jednalo se o výběr účelový, částečně randomizovaný. Formuláře dotazníků pro seniory žijící v samostatných domácnostech, mimo instituci, byly distribuovány s cílem zajistit co nejširší spektrum respondentů dle věku, pohlaví, rodinného stavu, vzdělání, pohybových schopností, lokality – město, vesnice atd. Distribuce proběhla za pomoci kontaktních osob – přátel, známých, kteří se zaměřili především na místo svého bydliště. Všechny kontaktní osoby byly předem poučeny

o způsobu distribuce a rozsahu případné pomoci při vyplnění formuláře. Dotazníky pro respondenty žijící v domovech pro seniory byly distribuovány s pomocí zaměstnanců těchto institucí. Do šetření byla zařazena čtyři zařízení poskytující sociální péči seniorům ve městě Brně – Domov pro seniory Nopova, Domov pro seniory Podpěrova, Domov pro seniory Okružní, Domov pro seniory Věstonická.

METODIKA

K šetření byla zvolena metoda dotazníku. Pro účely šetření byl vytvořen originální dotazník, určený oběma skupinám respondentů, tvořený 29 položkami. V dotazníkovém formuláři byly použity položky uzavřené, polouzavřené, otevřené. Ke zpracování dat bylo využito statistické metody chí-kvadrát χ^2 na 5% zvolené hladině významnosti. U vybraných položek byl záměrně ponechán prostor pro eventuální vyjádření respondentů k dané problematice. Tato slovní vyjádření nesloužila k exaktnímu zpracování dat. Zde zmíněné názory a odpovědi seniorů poskytují pouze lepší náhled na danou problematiku. Šetření bylo zaměřeno na tři základní oblasti:

1. Sociální vztahy a faktory (okolnosti) s nimi související.
2. Vztah osamělosti ke stanoveným determinantům (věku, pohlaví, rodinného stavu, vzdělání, subjektivního pocitu soběstačnosti, schopnosti seniorů vyplnit svůj volný čas, počtu dětí, potřeby být užitečný, naplnění potřeby být užitečný).
3. Vliv osamělosti na hodnocení stáří jako spokojeného období života.

Možnosti volné odpovědi využili pouze někteří z respondentů, stejně jako prostor pro vyjádření ponechaný v závěru dotazníku.

Tab. 1 Hodnocení stanovených determinant v závislosti na místě pobytu seniora

Determinující faktor		Senioři mimo instituci	Senioři v DpS	p
Vztah s rodinou		+	-	0,00003
Vztah se sousedy a lidmi z okolí		-	-	0,44343
Frekvence kontaktů s přáteli		+	-	0,00148
Možnosti sdružovat se		+	-	0,00083
Potřeba sdružovat se		-	-	0,05324
Chybění opory	Služby	-	-	0,79896
	Kognitivní	-	-	0,96566
	Emocionální	-	+	0,03113
	Materiální	-	+	0,01300
	Jiná	-	-	0,57553
Nejvýznamnější opora	Partner	+	-	0,00000
	Děti	+	-	0,00001
	Vnoučata	+	-	0,00558
	Přátelé	-	-	0,51953
	Lidé v okolí, sousedé	-	-	0,44073
	Ošetřovatelský personál, lékař	-	+	0,00000
	Domácí zvíře	+	-	0,01787
	Jiná	-	+	0,00130
Vnímání stáří		+	-	0,04805
Pocit osamělosti		-	+	0,17497
Potřeba být užitečný		+	-	0,00402
Naplnění potřeby být užitečný		+	-	0,00345
Znevýhodnění ve společnosti		+	-	0,00023

Legenda: + statisticky významný vztah/souvinnost (doplněno o hodnotu p), - vztah bez statistické významnosti

PŮVODNÍ PRÁCE/STUDIE

Předběžné výsledky – demografická charakteristika cílové populace. Šetření se zúčastnilo celkem 289 seniorů, z toho 154 žijících mimo instituci a 135 seniorů využívalo služby některého ze zmíněných domovů pro seniory.

V obou skupinách respondentů bylo zjištěno větší zastoupení žen. To odpovídá jednak statistickým ukazatelům poukazujícím na vyšší podíl žen ve stárnoucí populaci, ale také možné větší sociální interakci žen vedoucí k jejich větší ochotě účastnit se dotazníkového šetření.

Skupinu seniorů žijících mimo instituci tvořilo 97 žen (62,99 %) a 57 mužů (37,01 %). Z domovů pro seniory (dále jen DpS) bylo 93 žen (68,89 %) a 42 mužů (31,11 %). Pohlaví respondentů nebylo statisticky významně rozdílné ($p = 0,35438$), ani ve vzdělání ($p = 0,46784$), subjektivním názoru na schopnost vyplnit volný čas ($p = 0,089653$) a počtu dětí ($p = 0,216758$) se obě sledované skupiny výrazně nelišily.

VÝSLEDKY PRVNÍ FÁZE ŠETŘENÍ

Na základě statistického zpracování dat jsme v první fázi šetření (tab. 1) zjistili, že:

- Ve sledovaném vzorku respondentů existují statisticky významné rozdíly v hodnocení vztahu s rodinou ($p = 0,00003$). Vztah s rodinou jako výborný nebo alespoň dobrý častěji udávají senioři pobývající mimo domovy pro seniory, tzn. za výborný, je považuje 66 (42,86 %) a za dobrý 82 respondentů (53,25 %), na rozdíl od klientů domovů, kde jako výborný hodnotí svůj vztah s rodinou 53 seniorů (39,26 %) a za dobrý jej považuje 51 respondentů (37,78 %). Za neutrální považuje vztah s rodinou pouze 6 respondentů (3,90 %) žijících mimo instituci, zatímco u seniorů v instituci tuto kategorii zvolilo 21 respondentů (15,56 %). Jako špatný nebo žádný (nemá rodinu) vztah neoznačil nikdo ze samostatné domácnosti, u respondentů z domova pro seniory tuto odpověď zvolilo vždy 5 seniorů (3,70 %).

- Rozdíly v hodnocení vztahu se sousedy a lidmi v okolí mezi sledovanými skupinami seniorů nejsou statisticky významné ($p = 0,44343$), ale zároveň existují statisticky významné rozdíly ve frekvenci kontaktů s přáteli mimo běžné sociální prostředí mezi sledovanými skupinami seniorů ($p = 0,00148$). Senioři mimo instituci uváděli vyšší frekvenci kontaktů s přáteli, s čímž také souvisí naše další zjištění, že existují statisticky významné rozdíly v možnosti sdružovat se s jinými lidmi mezi sledovanými skupinami ($p = 0,00083$) a naopak, že rozdíly v potřebě sdružovat se s jinými lidmi nejsou statisticky významné ($p = 0,05324$). Z toho vyplývá, že potřeby seniorů sdružovat se s jinými lidmi se nemění změnou trvalého pobytu a bydliště (v instituci nebo mimo), ale dochází k výrazné změně možností sociálních styků.

- Existují statisticky významné rozdíly v chybění emocionální ($p = 0,03113$) a materiální ($p = 0,01300$) opory mezi oběma sledovanými skupinami. Častěji uváděli deficit emocionální a materiální opory senioři z DpS. V chybění opory ve smyslu služeb, kognitivní opory, jiných druhů opory a nepotřebě jakékoli opory nebyla mezi skupinami zjištěna statisticky významná rozdílnost.

- Ve sledovaném vzorku respondentů byly zjištěny statisticky významné rozdíly mezi sledovanými skupinami seniorů v pohledu na to, co anebo kdo je pro respondenty nejvýznamnější oporou /partner ($p = 0,00000$), dále děti ($p = 0,00001$), vnoučata ($p = 0,00558$), ošetřovatelský personál a lékař ($p = 0,00000$), domácí zvíře ($p = 0,01787$). Častěji byli jako významná sociální opora uváděni členové rodiny

u osob žijících v přirozeném prostředí domácnosti a u seniorů žijících v DpS to byli zdravotničtí pracovníci (91 respondentů, tj. 67,41 %). U přátel a lidí v okolí (sousedů) statistická významnost rozdílů potvrzena nebyla, což znamená, že tyto osoby hodnotí senioři obou sledovaných skupin jako stejné významný druh opory.

- Existují statisticky významné rozdíly ve vnímání stáří jako spokojeného (plnohodnotného) období života mezi sledovanými skupinami seniorů ($p = 0,04805$). Vyšší frekvence pozitivních odpovědí, tedy hodnocení stáří jako plnohodnotného období života, uváděli respondenti žijící v přirozeném sociálním prostředí. V této souvislosti je ale potřeba zmínit další významné zjištění, že rozdíly v pocitu osamělosti mezi sledovanými skupinami seniorů nejsou statisticky významné ($p = 0,17497$). Většina respondentů v obou sledovaných skupinách uvedla, že nemají pocit osamělosti (91 seniorů z domácnosti, tj. 59,09 % a 68 seniorů z DpS, tj. 50,37 %). Naopak 6 dotázaných (tj. 3,90 % z domácnosti a 4,44 % z DpS) v obou skupinách zvolilo odpověď, že pocitem osamělosti trpí stále.

- S výše uvedenými fakty souvisí také výsledek hodnotící názory respondentů na potřebu být užitečný. Zjistily jsme, že existují statisticky významné rozdíly ve významu potřeby být užitečný pro druhé mezi sledovanými skupinami seniorů ($p = 0,00402$). Nižší význam potřeby být užitečný uváděli senioři z instituce sociální péče. To také potvrzuje navazující zjištění, že ve sledovaném vzorku respondentů existují statisticky významné rozdíly v naplnění potřeby být užitečný pro druhé mezi sledovanými skupinami seniorů ($p = 0,00345$), kdy pocit naplnění a užitečnosti opět častěji uváděli senioři z domácnosti. Stejně tak tomu odpovídá další výsledek našeho průzkumu, že ve sledovaném vzorku respondentů existují statisticky významné rozdíly v pocitu znevýhodnění seniorů ve společnosti mezi sledovanými skupinami seniorů ($p = 0,00023$). Pocity znevýhodnění seniorů ve společnosti opět uváděli častěji senioři žijící v institucích.

VÝSLEDKY DRUHÉ FÁZE ŠETŘENÍ

Druhá fáze šetření, zaměřená na hodnocení vztahu osamělosti a souvisejících determinantů, byla orientována na celou výzkumnou populaci bez ohledu na místo pobytu (mimo instituci či v ní). Za kladné vyjádření pro pocit osamělosti jsme považovaly odpověď: cítím se osaměle stále, nebo cítím se osaměle často. Za negativní jsme považovaly odpověď: cítím se osaměle pouze občas, nebo necítím se osaměle.

Statisticky významné vztahy mezi pocitem osamělosti a jednotlivými stanovenými determinanty se většinou potvrdily, viz dále. Pouze ve vztahu k počtu dětí nebyl zjištěn statisticky významný vztah ($p = 0,66117$), tedy počet dětí neovlivňuje statisticky významně udávanou frekvenci pocitu osamělosti u seniorů.

Konkrétní výsledky statistické analýzy vztahu pocitu osamělosti a jednotlivých determinujících faktorů (tab. 2):

- Determinanty věku: ve sledovaném vzorku respondentů je věk statisticky významným faktorem ovlivňujícím pocit osamělosti u seniorů ($p = 0,01018$). Častěji se cítili osamělí senioři ve věkové kategorii 85 a více let (31 % odpovědí: cítím se osaměle neustále nebo často) ve srovnání s věkovou skupinou 75–84 let (17 %) a 65–74 let (11 %).

- Determinanta pohlaví: ve sledovaném vzorku respondentů je pohlaví statisticky významným faktorem ovlivňujícím pocit osamělosti u seniorů bez ohledu na místo pobytu ($p = 0,03267$). Častěji uváděli pocit osamělosti muži.

Tab. 2 Hodnocení pocitu osamělosti v souvislosti se stanovenými determinujícími faktory

Pocit osamělosti v souvislosti s:	bez pocitu osamělosti	s pocitem osamělosti	p
počtem dětí	-	0,66117	
věkem	méně než 85 let	více než 85 let	0,01018
pohlavím	ženy	muži	0,03267
rodinným stavem	ženatý/vdaná; rozvedený	vdovec/vdova; svobodný	0,00000
vzděláním	VŠ; SŠ; učňovské	základní	0,00127
soběstačností	ano	ne	0,00000
schopností vyplnit volný čas	ano	ne	0,00000
naplněním potřeby být užitečný	ano	ne	0,00001

Legenda: + statisticky významný vztah/souvislost, - vztah bez statistické významnosti

- Determinanta rodinného stavu: ve sledovaném vzorku respondentů je rodinný stav statisticky významným faktorem ovlivňujícím pocit osamělosti u seniorů ($p = 0,00000$). Nejčastěji uváděli pocit osamělosti senioři v kategorii vdovec/vdova (25 % kladných odpovědí), dále senioři zařazení do kategorie svobodný/svobodná (21 %) a rozvedený/rozvedená (20 %). Nejméně osamělí se cítili senioři, kteří žijí v partnerském svazku (5 % kladných odpovědí).

- Determinanta vzdělání: je statisticky významným faktorem ovlivňujícím pocit osamělosti u seniorů ($p = 0,00127$). Nejméně osamělí se cítili senioři s vysokoškolským (8 % kladných odpovědí), středoškolským (15 %) a učňovským (15 %) vzděláním. Nejvíce osamělí se cítili senioři se základním vzděláním (26 % kladných odpovědí).

- Determinanta subjektivního pocitu soběstačnosti: je statisticky významným faktorem ovlivňujícím pocit osamělosti u seniorů ($p = 0,00000$) stejně jako determinanta subjektivně hodnocené schopnosti seniorů vyplnit svůj volný čas ($p = 0,00000$). Senioři s vyšší schopností sebepéče (bez omezení mobility) a senioři, kteří uvedli, že jsou schopni vyplnit svůj volný čas, se cítili méně osamělí.

Výše uvedené výsledky korespondují, podle našeho názoru, také se skutečností, že i determinanta naplnění potřeby být užitečný je statisticky významnou ve vztahu s deklarovaným pocitem osamělosti ($p = 0,00001$). Dotazovaní, kteří uváděli, že mají pocit naplnění potřeby být užitečný pro druhé, uváděli méně často pocit osamělosti.

Poslední část našeho průzkumu byla zaměřena na posouzení vlivu osamělosti na hodnocení stáří jako spokojeného období života. Zjistily jsme, že subjektivní hodnocení pocitu osamělosti je statisticky významným faktorem ovlivňujícím senioři ve vyhodnocení stáří jako spokojeného (plnohodnotného) období života ($p = 0,00000$) (tab. 3). Ti z respondentů, kteří se cítí osaměle neustále, nebo alespoň často, tvoří nej-

větší procentuální zastoupení v kategorii, která nehodnotí stáří jako spokojené (plnohodnotné) období života. Naopak neosamělí respondenti jsou procentuálně nejvýznamnější kategorií v pozitivním hodnocení stáří, směrem k negativnímu hodnocení klesá počet těch, kteří stáří nepovažují za spokojené (plnohodnotné) období života.

DISKUSE

Jsmo si vědomy toho, že výsledky naší studie nelze generalizovat na celou seniorskou populaci v České republice a ani si to, s ohledem na skladbu výzkumného vzorku a možné ageistické tendence, neklademe za cíl. Nicméně naše zjištění potvrzují poznatky uváděné v odborných zdrojích.

Redukce sociální sítě ve stáří ještě neznamená neexistenci sociálních vztahů. Podstatná je kvalita vztahů, ne jejich kvantita. Pocit osamění není výsadou těch, kteří žijí sami⁽⁴⁾. Z našeho šetření vyplynulo, že významnými determinantami pocitu osamění jsou věk, pohlaví, rodinný stav, vzdělání, subjektivní pocit soběstačnosti, schopnost seniorů vyplnit svůj volný čas a naplnění potřeby být užitečný pro druhé.

Naopak společné soužití ještě neznamená prevenci osamělosti. I v jižních, tradičně „rodinných“ státech roste zaměstnanost žen, tradičních pečovatelek. Ženy jsou vzdělanější, i ony pracují mimo domov, nejen muži. Senioři jsou přes den sami. Jak uvádí Tošnerová, velmi silná vazba je dokonce rizikovější z pohledu týrání a zneužívání seniorů, protože do semknutých rodin se hůře vstupuje než například v našich podmínkách⁽⁵⁾. Péče o seniory, kteří si ji nejsou schopni zajistit sami, patří po staletí k morální povinnosti generace mladší, zdravé a produktivní. Změnou životního stylu došlo i ke změně těchto zvyklostí. Pracovní vytížení mladších lidí, život v malých, často nedostačujících bytech, vede k neschopnosti, i při nejlepší vůli, se o své stárnoucí rodiče

Tab. 3 Souvislost subjektivního pocitu spokojenosti ve stáří s pocitem osamělosti (relativní četnost odpovědí)

Spokojenost ve stáří	Pocit osamělosti (%)			
	Ano, neustále	Ano, často	Pouze občas	Ne
Ano, neustále	8,33	8,57	15,66	39,62
Ano, často	16,67	20,00	30,12	37,74
Pouze občas	16,67	42,86	42,17	14,47
Ne	58,33	28,57	12,05	8,18

PŮVODNÍ PRÁCE/STUDIE

postarat. Často nejde o sobectví dětí, že nemohou mít rodiče u sebe, ale o projev reality⁽⁶⁾. S tím se shodují také výsledky našeho šetření. Nezjistily jsme souvislost mezi počtem dětí a místem pobytu seniora v přirozeném sociálním prostředí anebo umístěním v instituci. Také jsme nezjistily souvislost mezi počtem potomků seniorů a deklarovaným pocitem osamělosti seniorů. Potvrdilo se také, že senioři sledují v sociálních interakcích jiné priority než mladší lidé. Mají tendenci soustředit se na jejich emocionální stránku⁽⁷⁾ a zaměřují se na osoby jim známé a blízké raději, než na osoby cizí⁽⁸⁾. Všechny intervence zaměřené na prevenci izolace a pocitu osamělosti u seniorů by měly být uplatňovány na základě identifikace aktuálních potřeb seniorů a jejich požadavků. Z průzkumu vyplynulo, že sociální vztahy seniorů, zařazených v našem šetření, s ohledem na místo pobytu (instituce nebo domácnost) byly statisticky významně determinovány těmito činiteli: vztahy s rodinou, frekvencí kontaktů s přáteli mimo přirozené sociální prostředí (domácnost či domov pro seniory), možností sdružovat se s jinými lidmi, deklarovaným chybějícím druhem opory zejména emocionální a materiální, druhem osoby jako nejvýznamnější opory – partner, děti, vnoučata, ošetrovatelský personál a lékař, domácí zvíře. Dále vnímáním stáří jako spokojeného (plnohodnotného) období života, potřebou být užitečný pro druhé, naplněním potřeby být užitečný pro druhé a pocitem znevýhodnění seniorů ve společnosti. Naproti tomu faktory, které jistě determinují sociální vztahy seniorů, ale nebyly statisticky významně rozdílné ve skupině seniorů z domácností a z instituce jsou: vztahy se sousedy a lidmi v okolí, potřeba sdružovat se s jinými lidmi, chybějící druh opory ve smyslu služeb a kognitivní opory, v typu nejvýznamnější opory – přátelé, sousedé a lidé v okolí a v pocitu osamělosti. Vlastní pocit osamělosti pak, bez ohledu na místo pobytu seniora, významně determinují věk (čím vyšší věk, tím častěji je deklarován pocit osamělosti), pohlaví (častěji uvádějí pocit osamělosti muži), rodinný stav (nejosamělejší jsou vdovci a vdovy), vzdělání (nejméně osamělí jsou středoškolsky vzdělaní senioři), subjektivní pocit soběstačnosti (nižší frekvence výskytu pocitu osamělosti u soběstačných seniorů), schopnost seniorů vyplnit svůj volný čas a naplnění potřeby být užitečný pro druhé. Počet dětí, tedy potomků seniorů, nedeterminuje pocit osamělosti. Senioři preferují kontakty se známými lidmi, kteří jsou pro ně zdrojem jistoty, tzn. rodina, přátelé a okruh známých. Vědí, co od nich mohou očekávat, a tím nedochází k přílišnému zatěžování. Kontakty s lidmi různého věku nepřinášejí seniorům rovnocenné uspokojení^(7, 8).

ZÁVĚR

Průzkum měl za cíl nejen zmapovat situaci u vybraného vzorku seniorské populace, ale zejména poukázat na potřebu akceptace problematiky sociálních vztahů seniorů v moderní

společnosti. Je třeba akcentovat, že pokrok v medicíně je jistě přínosem, s ohledem na prodloužení doby dožití a střední délky života. Zároveň si musíme být vědomi toho, že nelze produkovat výsledky moderní medicíny jako „přežívající“ seniory na okraji společnosti a dopouštět se tak „sociální eutanazie“. Nelze připustit, aby okolo nás žili senioři jako osoby, které ztratily svou kulturně-sociální identitu a jsou „ztracenci“ v moderním světě plném technických vymožeností. Taktéž chceme připomenout, že celý život kolem sebe budujeme sociální síť, na jejíž kvalitě bude záviset, jakým způsobem prožijeme stáří. To je období, kdy se i pro nás stane důležitější blízkost člověka, kterému na nás záleží, než luxusně zařízený pokoj bez tepla domova, které vytváří právě láska, ochota a pochopení druhých. Podpůrné postupy pro udržení a budování sociální sítě ve stáří by měly být zaměřeny na:

- identifikaci reálného stavu dosavadní sociální sítě seniora (kontakty s partnerem, přáteli, blízkou i širší rodinou),
- objektivní posouzení možností seniora pro sociální kontakty: podpůrné a omezující faktory – mobilita, jiné znevýhodnění fyzické, psychické, sociální – pomocí objektivizujících testů (ADL, MMSE, CAM apod.),
- zhodnocení rizikových faktorů pro rozvoj pocitu izolace a osamělosti jak v institucionální péči, tak v přirozeném sociálním prostředí – komunitě,
- zhodnocení potřeb a požadavků na rozsah a kvalitu sociálních kontaktů a vazeb ze strany seniora.

Literatura

1. Kalvach, Z., Onderková, A.: Stáří. Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi. Praha: Galén 2006: 9.
2. Topinková, E., Neuwirth, J.: Geriatrie pro praktického lékaře. 1. vyd. Praha: Grada Publishing 1995: 17.
3. Topinková, E.: Geriatrie pro praxi. 1. vyd. Praha: Galén 2005: 18.
4. Pichaud, C., Thareauová, I.: Soužití se staršími lidmi. 1. vyd. Praha: Portál 1998: 77.
5. Tošnerová, T.: Vysoký věk a osamělost. Florence 2006: 2: 53.
6. Rheinwaldová, E.: Novodobá péče o seniory. 1. vyd. Praha: Grada Publishing 1999: 10.
7. Sýkorová, D.: Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontologie. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství 2007: 166.
8. Vágnerová, M.: Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. 1. vyd. Praha: Karolinum 2007: 415.

PhDr. Andrea Pokorná, Ph.D.

Mgr. Radka Blažková

**Katedra ošetrovatelství, Lékařská fakulta
Masarykovy univerzity, Brno**

PhDr. Andrea Pokorná, Ph.D.

e-mail: apokorna@med.muni.cz

Absolvovala magisterské studium – obor učitelství pro SZŠ na LF UP v Olomouci a Fakultu ošetrovatelstva a zdravotnických odborných štúdií Slovenské zdravotníckej univerzity. Roku 2009 obhájila disertační práci v oboru Hygiena, preventivní lékařství a epidemiologie na LF MU. Pracovala jako zdravotní sestra v nemocnicích v Novém Jičíně a Ostravě, dále na poliklinice v Kopřivnici. Od roku 1998 se věnuje pedagogické činnosti v oblasti ošetrovatelství.